

سازمان برنامه و بودجه کشور
مرکز پژوهش‌های توسعه و آینده‌نگری

دانش بنیانی: سیستمی نوآورانه برای توسعه

ارایه: کریم حنفی نیری
پژوهشگر و مدرس

۱۴ آذر ۱۴۰۲

مساله چیست؟

- با وجود برنامه‌ها و اسناد بالادستی بی‌شمار، هنوز در امر توسعه سردرگم هستیم و بهبودی و رشد کمی را در برخی از حوزه شاهد هستیم.
- وجود پاره‌ای از مسایل در حوزه‌های توسعه اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، اطلاعاتی و دانشی.
- توسعه‌یافتگی ناقص و در مواردی تک بُعدی.

دغدغه و مشکلات

- تاکید بیش از چهار دهه بر مدل‌های سنتی و ناکارآمد توسعه بدون توجه به برنامه راهبردی و عملیاتی بومی.
- پیروی از گفتمان‌های خودکفایی و توسعه و رشد وارداتی.
- تولید اسناد توسعه بالادستی مانند: برنامه‌های اول تا ششم توسعه (و در آستانه برنامه هفتم توسعه)؛ سند آمایش سرزمین؛ سند چشم‌انداز ۲۰ ساله؛ نقشه جامع علمی کشور؛ سند تحول بنیادین آموزش و پرورش؛ قانون حمایت از شرکت‌ها و موسسات دانش‌بنیان و تجاری‌سازی نوآوری‌ها و اختراعات؛ قانون جهش تولید دانش‌بنیان و اسناد دیگر.

اقدامات قبلی

- پیروی از گفتمان و راهبرد جدید باعنوان «توسعه دانش‌بنیان»، به‌عنوان نوشدارویی برای رفع چالش‌های اجتماعی، اقتصادی، زیست‌محیطی، فرهنگی و حل مسایل پیش‌روی توسعه امروز ایران که با وجود منابع ارزشمند و غنی، بتواند مانع رشد ناقص و ناموزون شده و توسعه‌ای پایدار و را سبب شود.

راه‌حل
احتمالی

- **توسعه بر مبنای دانش‌بنیانی چیست و مولفه‌های آن کدامند؟ و برای نیل به آن چه باید کرد؟**

سوال
اصلی

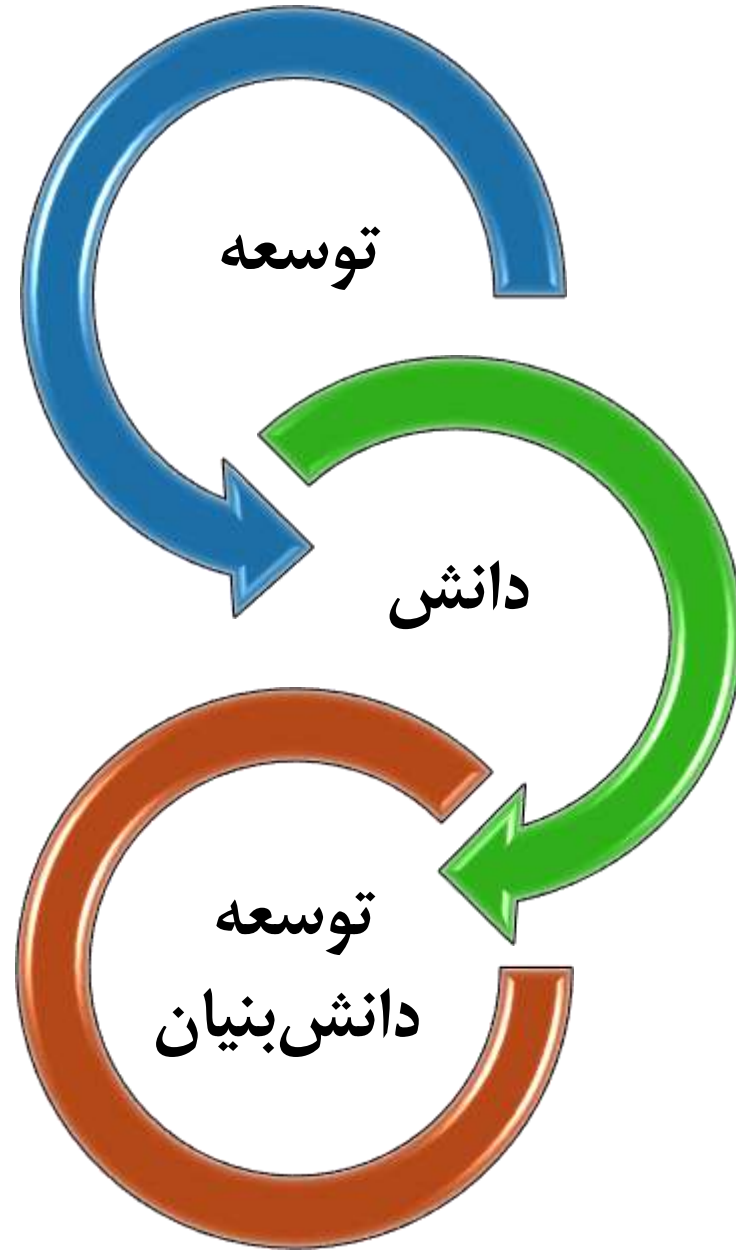
چرا پرداختن به توسعه دانش بنیان ضرورت دارد؟

- درک و شناخت اندک جامعه مدیریتی و دانشگاهی از توسعه دانش بنیان به لحاظ نبود و عدم تولید نظریه‌هایی در این خصوص.
  - توجه صرف به مباحث اقتصادی در برنامه‌های توسعه و اولویت نداشتن مباحث اجتماعی و فرهنگی و فناوری و دانشی در امر توسعه دانش بنیان.
  - ضعف اساسی در تعیین اولویت‌های راهبردی برنامه‌های توسعه و تصمیمات تخصیص منابع برای این اولویت‌ها.
  - درهم آمیخته شدن مفاهیم «اقتصاد دانش بنیان» و «توسعه دانش بنیان» با یکدیگر و استفاده از این مفاهیم به جای هم.
  - کم‌توجهی به موضوع توسعه دانش بنیان در طی برنامه‌های اول تا ششم توسعه کشور و سند برنامه آمایش سرزمین.
  - ضعف مبانی نظری و تئوری‌های قوی در حوزه توسعه دانش بنیان.
  - بی‌توجهی به ناکامی‌های قبلی در برنامه‌های توسعه و احساس بی‌نیازی به تجربه‌های جدید در تدوین برنامه‌های توسعه.
  - مشکلات روزافزون شهرها، لزوم مدیریت سیستم‌ها و خدمات شهری دانش بنیان را ضروری می‌نماید.
- بنابراین: توجه به دانش، یادگیری، آموزش، پژوهش، خلاقیت، نوآوری، کارآفرینی و ... به‌عنوان متغیرهای موثر تغییر در جامعه، کلید کامیابی رفع مشکلات است که در سایه گفتمان جدیدی با عنوان «توسعه دانش بنیان» است.

اهمیت پرداختن به توسعه دانش بنیان چیست؟

- **نوآوری و پیشرفت فناوری:** این امر منجر به ایجاد نوآوری‌های جدید، راهکارهای بهبود یافته و تکنولوژی‌های پیشرفته می‌شود که در نهایت به رشد اقتصادی و بهبود شرایط زندگی افراد کمک می‌کند.
- **ارتقاء سطح آموزش و دانش:** این امر باعث افزایش توانمندی‌های انسانی، ایجاد اشتغال و افزایش توانمندی‌های متخصصان و کارگران در بازار کار می‌شود.
- **افزایش توانمندی رقابتی:** این امر منجر به افزایش صادرات، جذب سرمایه‌گذاری خارجی و توسعه اقتصادی می‌شود.
- **حل مسائل اقتصادی و اجتماعی:** توسعه دانش بنیان به‌عنوان یک ابزار قدرتمند برای حل مسائل اقتصادی و اجتماعی مطرح است که بهبود شرایط زندگی و حل مشکلات اقتصادی و اجتماعی را سبب شود.

بنابراین، توسعه دانش بنیان به‌عنوان یکی از عوامل اساسی در تامین رشد و پیشرفت اجتماعی و اقتصادی، اهمیت بسیاری دارد و نقش بسیار مهمی در توسعه پایدار جوامع دارد.

پارادایم‌های اصلی

پارادایم توسعه

معنی

- واژه توسعه از نظر لغوی به معنی بسط یافتن، درک کردن، تکامل و پیشرفت است همچنین خروج از لفافه (خروج از جامعه سنتی و ارزش‌های مربوط به آن و به تجدد رسیدن)؛ باز شدن تدریجی، رشد آنچه که در نطفه مکنون می‌باشد؛ گشاد کردن؛ فراخ کردن؛ وسعت دادن نیز معنی شده است.
- «توسعه» از لحاظ لغوی دارای معانی مشابه همچون تغییر اجتماعی، رشد اجتماعی، تمایل اجتماعی، مدرنیزه شدن و پیشرفت می‌باشد.

تعریف

- توسعه جریانی چندبُعدی است که مستلزم تغییرات اساسی در ساخت اقتصادی و اجتماعی می‌باشد (جنبه اقتصادی و اجتماعی توسعه).
- توسعه ایجاد تغییرات اساسی در ساختار اجتماعی، گرایش‌ها و نهادها برای تحقق کامل اهداف جامعه (جنبه فرهنگی و اجتماعی توسعه).
- توسعه یعنی دور شدن از «توسعه‌نیافتگی» و رهایی از فقر (جنبه اقتصادی توسعه).
- توسعه به مثابه تولید دانش و ارزش در مراکز علمی و پژوهشی (جنبه دانشی و علمی توسعه).
- توسعه به مثابه تولید تجاری‌سازی نتایج پژوهش‌ها و دانش و فناوری (جنبه اقتصادی و فناوری توسعه).
- توسعه تولید و مدیریت اطلاعات و علم و دانش به عنوان جریانی اقتصادی برای کسب ثروت (جنبه اقتصادی و فناوری توسعه).

مفهوم

- الف. مقوله ارزشی؛ ب. جریانی چندبُعدی و پیچیده؛ پ. حرکت رو به «بهبود»؛ ت. فرایند؛ ث. امر جمعی؛ ج. تغییرپذیری عامل‌های توسعه؛ چ. بهبودی شرایط کمی و کیفی زیست عموم مردم؛ ح. بهبود طولانی و مستمر؛ خ. توسعه انسانی و خوداتکایی.

انواع

- الف. توسعه اجتماعی؛ ب. توسعه اقتصادی؛ ج. توسعه فرهنگی؛ چ. توسعه سیاسی؛ ح. توسعه انسانی؛ خ. توسعه دانش و اطلاعاتی؛ د. توسعه پایدار

پارادایم دانش

تعریف

• دانش به مجموعه‌ای از اطلاعات، مهارت‌ها، تجربیات و فرآیندهای ذهنی که انسان‌ها از طریق یادگیری و تجربه به دست می‌آورند، اطلاق می‌شود. این مفهوم شامل دانش علمی، تجربی، فنی، فرهنگی و هنری است. دانش می‌تواند به صورت نمادین (مانند کتب و مقالات) یا غیرنمادین (مانند تجربه شخصی و مهارت‌های عملی) منتقل شود. دانش به عنوان یکی از مولفه‌های اصلی توسعه فردی و اجتماعی، نقش بسیار مهمی در توسعه فرد و جامعه ایفا می‌کند و برای پیشرفت علمی، فناوری، اقتصاد و فرهنگ یک جامعه بسیار حیاتی است.

انواع

• الف. دانش نهان (ضمنی) و دانش آشکار؛ ب. دانش فرایندی؛ ج. دانش فردی و جمعی؛ د. دانش سازمانی؛ ذ. دانش نظری و عملی.

فرایندها

• تولید دانش؛ اکتساب دانش؛ ذخیره‌سازی دانش؛ توزیع و انتشار دانش؛ استفاده و به اشتراک گذاری دانش.

پارادایم توسعه دانش بنیان

• توسعه دانش بنیان به معنای افزایش و گسترش دانش و فناوری در یک جامعه است. این مفهوم شامل ایجاد و انتقال دانش، تحقیقات و توسعه فناوری، ارتقاء توانمندی‌های فردی و سازمانی، ایجاد ارتباطات و همکاری‌های بین‌المللی و تبادل دانش و تجارب است.

تعریف

• مفهوم توسعه دانش بنیان یعنی ایجاد، انتقال و بهره‌برداری از دانش، فناوری و نوآوری برای رشد و ارتقای اقتصاد، اجتماع، فرهنگ و سیاست یک جامعه است. این مفهوم شامل ایجاد دانش جدید از طریق تحقیق و توسعه، انتقال دانش به صورت آموزش و آموزش‌های فنی و حرفه‌ای، گسترش موسسات دانش بنیان و همچنین استفاده از دانش برای ایجاد نوآوری و ارتقای فرآیندها و محصولات است.

مفهوم

• هدف اصلی توسعه دانش بنیان، ارتقای سطح دانش و فناوری در یک جامعه و بهبود شرایط اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی آن است. این هدف با ایجاد و انتقال دانش جدید، تحقیق و توسعه فناوری، ایجاد فضای کارآفرینی، ارتقای سطح آموزش و توانمندسازی، تبادل دانش و تجربیات، ایجاد شرایط محیطی مستعد برای نوآوری و ایجاد فرصت‌های شغلی، ارتقای سطح بهره‌وری و کیفیت محصولات و خدمات و ... امکان‌پذیر می‌باشد. به‌طور کلی، هدف توسعه دانش بنیان بهبود کیفیت زندگی شهروندان، رشد اقتصادی، افزایش رقابت‌پذیری و توسعه پایدار جامعه است.

هدف

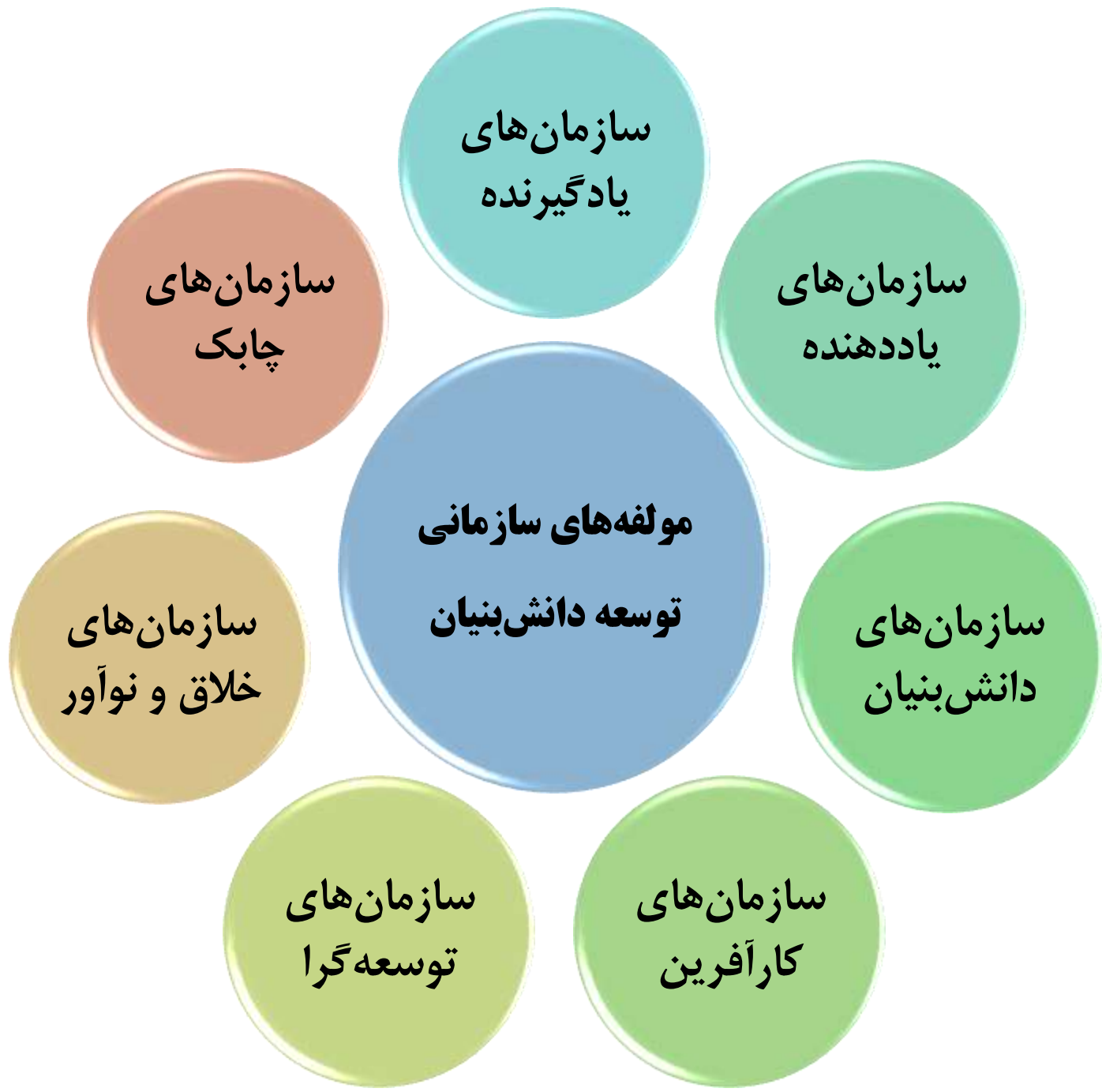

ویژگی‌های
توسعه دانش بنیان

اطلاعات و دانش
پیشران بهره‌وری

رشد
سرمایه‌گذاری و
صنایع‌های تک

اشتراک‌گذاری
بی‌پایان دانش

تاکید بر
شایستگی نیروی
کار در مقابل
مدرک

ارتباط
بین‌صنعتی و
جهانی شدن
توسعه

نوآوری همگانی
(تولیدکننده،
مصرف‌کننده)

۱. ارتقای سواد بهداشت و سلامت؛ ۲. ارتقای کیفیت زندگی؛ ۳. ارتقای سبک زندگی؛ ۴. تامین امنیت شهروندان؛ ۵. حمایت و رفاه اجتماعی؛ ۶. برقراری عدالت اجتماعی؛ ۷. تقویت نشاط و شادمانی؛ ۸. ارتقای سرمایه اجتماعی؛ ۹. تقویت مشارکت‌های مدنی؛ ۱۰. ارتقای آگاهی‌های مدنی؛ ۱۱. ارتقای فرهنگ شهروندی؛ ۱۲. تقویت فرهنگ مطالعه؛ ۱۳. تقویت آزادی‌های مدنی؛ ۱۴. ایجاد سازمان‌های مردم‌نهاد؛ ۱۵. ارتقای رضایت شهروندان؛ ۱۶. جامعه دانش‌بنیان؛ ۱۷. جامعه هوشمند؛ ۱۸. جامعه یادگیرنده؛ ۱۹. شهروندان نوآور و خلاق

۱. اقتصاد دانش‌بنیان؛ ۲. کسب‌وکارهای دانش‌بنیان؛ ۳. مشاغل دانش‌بنیان؛ ۴. کارآفرینی دانش‌بنیان؛ ۵. بازارهای سرمایه-ای دانش‌بنیان؛ ۶. بازاریابی محصولات دانش‌بنیان؛ ۷. بازارهای رمزارز؛ ۸. نظام تشویقی و حمایتی؛ ۹. تقویت صنایع دانش-بنیان؛ ۱۰. حمایت از تولیدات دانش‌بنیان؛ ۱۱. توسعه صنایع دانش‌بنیان؛ ۱۲. توسعه صنایع هوشمند؛ ۱۳. توسعه شرکت‌های دانش‌بنیان؛ ۱۴. توسعه صنایع های تک

۱. آموزش و توانمندسازی؛ ۲. آموزش دانش-بنیان؛ ۳. ایجاد شبکه دانش ملی؛ ۴. سیاست-گذاری علم و فناوری؛ ۵. ایجاد نظام ملی نوآوری؛ ۶. ایجاد نظام ملی فناوری؛ ۷. تجاری‌سازی دانش؛ ۸. تقویت مراکز تحقیق و توسعه؛ ۹. مدیریت اطلاعات؛ ۱۰. مدیریت دانش؛ ۱۱. تقویت مراکز اطلاع‌رسانی؛ ۱۲. سازمان‌های دانش‌بنیان؛ ۱۳. سازمان‌های یادگیرنده؛ ۱۴. مراکز دانش‌بنیان

۱. صنایع خلاق و فرهنگی؛ ۲. نگهداری میراث فرهنگی؛ ۳. حمایت از آفرینش‌های فکری و هنری؛ ۴. توسعه انتشارات؛ ۵. ارتقای آزادی‌های هنری؛ ۶. تقویت حقوق فرهنگی شهروندان؛ ۷. تقویت اجتماعات فرهنگی؛ ۸. تقویت مصارف فرهنگی؛ ۹. تقویت ارزش‌های فرهنگی؛ ۱۰. تقویت رفتارهای فرهنگی؛ ۱۱. تقویت سرمایه فرهنگی

توسعه اجتماعی

توسعه اقتصادی

مولفه های توسعه دانش بنیان

توسعه دانشی و اطلاعاتی

توسعه سیاسی

توسعه فرهنگی

شبکه مضامین توسعه دانش بنیان

۱. دولت توسعه‌گرا؛ ۲. دولت دانش‌بنیان؛ ۳. مدیریت دانش‌بنیان؛ ۴. مدیریت نخبه‌گرا؛ ۵. تقویت امنیت ملی؛ ۶. تقویت حاکمیت ملی؛ ۷. تقویت همبستگی ملی؛ ۸. حکمرانی شایسته؛ ۹. تامین خدمات عمومی؛ ۱۰. کنترل فساد؛ ۱۱. حاکمیت قانون؛ ۱۲. صلح‌طلبی؛ ۱۳. توسعه روابط خارجی؛ ۱۴. تقویت آزادی‌های اطلاعاتی؛ ۱۵. تامین امنیت اطلاعات؛ ۱۶. تقویت دولت الکترونیکی؛ ۱۷. توسعه زیرساخت‌های هوشمند؛ ۱۸. ایجاد شهرهای دانش‌بنیان؛ ۱۹. ایجاد شهرهای هوشمند

پیشنادهای پژوهشی

مطالعات

تحقیق و توسعه

- مطالعه، شناسایی و اجماع متخصصان بر دانش‌های پیشران موثر بر توسعه دانش‌بنیان در استان‌های کشور.
- مطالعه نظام ابداعات و نوآوری در مراکز دانشگاهی و صنعتی برای پرورش واحدهای تحقیق و توسعه.
- مطالعه راهکارهای خلق مدل‌ها و چارچوب‌های مبتنی بر دانش و اطلاعات برای توسعه شهرهای دانش‌بنیان.

مطالعات

حمایتی

- مطالعه راهکارهای تقویت فرهنگ حمایت از خیرگان، دانش‌آفرینان و کارآفرینان.
- مطالعه راهکارهای حمایت از فعالیتهای تحقیق و توسعه دانش‌بنیان در مراکز دانشگاهی.

مطالعات تکمیلی

این سخنرانی

- مطالعه رابطه بین اقتصادهای هوشمند با توسعه دانش‌بنیان.
- مطالعه رابطه بین جوامع هوشمند با توسعه دانش‌بنیان.
- مطالعه رابطه بین کسب‌وکارهای هوشمند با توسعه دانش‌بنیان.
- مطالعه تاثیر حکمرانی هوشمند بر توسعه دانش‌بنیان.

پیشنادهای سیاستی

ایجاد قطب‌های
دانش و فناوری

- ایجاد قطب‌های تخصصی دانشی و فناوری در مراکز شهری.
- حمایت از استقرار و توسعه شرکت‌ها و موسسات دانش‌بنیان جهت توسعه شهرهای دانش‌بنیان.

توسعه
زیرساخت‌ها

- تقویت زیرساخت‌های فناوری ارتباطات و اطلاعات جهت تسهیل در فرایندهای ارتباطی و اطلاعاتی و کسب و انتشار دانش.
- ایجاد پستی به نام مدیر ارشد دانش در وزارتخانه‌ها و دستگاه‌های اجرایی به‌عنوان راهبر توسعه دانش‌بنیان در سازمان‌ها.
- تامین زیرساخت‌ها و نهادهای پشتیبان مراکز نوآوری، قطب‌های فناوری و مراکز تحقیق و توسعه (R&D).

نظام‌های حمایتی

- تقویت نظام بازاریابی و بازاریابی برای محصولات و خدمات دانش‌بنیان.
- توسعه بازارهای سرمایه برای محصولات و خدمات دانش‌بنیان.
- رفع موانع حقوقی و قانونی فرآیند فروش محصولات و خدمات دانش‌بنیان.
- حمایت از تجاری‌سازی نتایج تحقیقات.
- توسعه سازوکارهای تسهیلات بانکی و حمایتی از محصولات و خدمات شرکت‌های دانش‌بنیان.
- ترویج فرهنگ اقتصاد و توسعه دانش‌بنیان.
- توسعه فرهنگ حمایت از خیرگان، دانش‌آفرینان و کارآفرینان.
- حمایت از ایده‌های نو و دانش‌بنیان.
- تقویت فرهنگ مطالعه و تحقیق جهت نیل به جامعه دانشی.

کارآفرینی دانش بنیان

- توسعه، جذب و بومی سازی فناوری ها و مشاغل فناورانه دانش بنیان وارداتی.
- توسعه فرصت های کسب و کار دانش بنیان از طریق جذب دانش آموختگان.
- آموزش ابزارهای مدیریتی برای روش های تجاری سازی و بازاریابی در شرکت های دانش بنیان.

پیشنادهای سیاستی

مدیریت دانش بنیان

- تقویت ارتباط مدیران سازمان ها با مراکز علمی و دانشگاهی.
- تقویت فرهنگ مدیریت بر مبنای دانش.
- توجه به استارت آپ ها و نقش پارک های علم و فناوری در اسناد بالادست.
- بهبود نظام حکمرانی توسعه دانش بنیان.
- ایجاد و توسعه شهرهای دانش بنیان، هوشمند و خلاق به عنوان محیط و بستر کارآفرینی شهری.
- آموزش و توانمندسازی منابع انسانی شرکت های دانش بنیان با مباحث مدیریت دانش.
- تقویت نظام مستندسازی تجارب دانشی در سازمان ها.
- تقویت حکمرانی شایسته دانش بنیان.
- تقویت نظام نخبه پروری در سازمان ها.
- استفاده از خدمات علمی اساتید دانشگاه ها در تدوین اسناد بالادستی توسعه.

شکر

و

مقدردانی

